

Tomasz Jelonek
Uniwersytet Jagielloński
tomasz.jelonek@doctoral.uj.edu.pl

Przemiany kulturowe wsi z perspektywy jej autochtonów (na przykładzie nieoficjalnych wypowiedzi mieszkańców Truskolas koło Częstochowy i miejscowości okolicznych)*

STRESZCZENIE

Głównym celem artykułu jest ukazanie szeroko pojętych przemian kulturowych wsi z perspektywy jej autochtonów. Przykładowy materiał badawczy stanowią nieoficjalne wypowiedzi najstarszego i średniego pokolenia mieszkańców Truskolas koło Częstochowy i miejscowości okolicznych, które zgromadzono podczas prowadzenia badań terenowych w latach 2011-2015. Wspomniany wcześniej teren eksploracji jest położony na północy województwa śląskiego, w powiecie kłobuckim. W pierwszej części artykułu zarysowano wizerunek tradycyjnej, dawnej wsi oraz pokrótce omówiono

* Niniejszy artykuł jest poprawną wersją zniekształconego ze względów technicznych na etapie prac wydawniczych tekstu T. Jelonka pt. *Przemiany kulturowe wsi z perspektywy jej autochtonów (na przykładzie nieoficjalnych wypowiedzi mieszkańców Truskolas koło Częstochowy i miejscowości okolicznych)*, zamieszczonego w tomie pt. *Przemiany. W kręgu kultury polskiej XX i XXI wieku*, red. M. Stankiewicz-Kopeć, I. Kaczmarzyk, Kraków 2016, s. 203-223. W pierwotnym wydaniu artykułu – z przyczyn technicznych niezależnych od Autora – zacytowane w tekście artykułu wypowiedzi gwarowe stały się nieczytelne.

najważniejsze przeobrażenia, jakie dokonały się na obszarach wiejskich po roku 1945, 1989 i 2004. Druga część tekstu prezentuje analizę zgromadzonego materiału badawczego i dotyczy omówienia szeroko pojętych przemian. Poruszono m.in. kwestię ubioru, kontaktów społecznych, wyglądu domostw oraz wychowania dzieci i młodzieży. Na koniec zaprezentowano również wizerunek współczesnego mieszkańca wsi.

SŁOWA KLUCZOWE: wieś, przemiany cywilizacyjno-kulturowe wsi, kultura ludowa, wiejskie kontakty, współczesna wieś.

SUMMARY

Cultural changes of the village in perspective of its natives (informal utterances of inhabitants of Truskolasy next to Częstochowa and neighbouring villages)

The main purpose of this article is presenting of cultural changes of the village with the point of view of its natives. The inquiring sight contains informal utterances of the oldest and the middle generation of inhabitants of Truskolasy next to Częstochowa and neighbouring villages which were collected during the geographical researches from 2011 to 2015 in the area near Kłobuck in the north of Silesian Province. The first part of this article is devoted to traditional, old village and short description of the main transformation of the rural areas after 1945, 1989 and 2004. The second part consists of the analysis of the inquiring sight and transformation connected with social contacts, dress, appearance of houses and upbringing of the children and teenagers. The author presents also the portrait of the contemporary inhabitant of the village.

KEYWORDS: village, cultural-civilization changes of the village, folk culture, village contacts, contemporary village

Obraz współczesnej wsi znacznie odbiega od wizerunku wiejskich wspólnot językowo-kulturowych z pierwszej połowy XX wieku. Dawna ojczyzna twórców kultury ludowej to przede wszystkim miejsce o wyraźnie zarysowanych granicach geograficznych z jednorodnym układem struktury zawodowo-społecznej i kulturalnej oraz słabej, szeroko pojętej mobilności

rdzennych mieszkańców¹. Ponadto dla wiejskich mikrowspólnot z początku XX w. typowy jest również brak technicyzacji oraz ograniczony dostęp do środków przekazu kultury (radio, telewizja) czy w ogóle obcowanie z kulturą wysoką (teatry, filharmonie, kina, muzea itp.). W tym miejscu warto jednak podkreślić, że przed rokiem 1945 społeczność wiejską – na tle środowiska miejskiego – zawsze wyróżniał tradycyjny, ludowy typ kultury, który został uformowany przez mieszkańców wsi w ciągu wieków².

Tradycjonalizm kulturowy – pisze H. Kurek – stanowiący fundament ludowej tożsamości (...) przejawiał się między innymi w pielęgnowaniu folkloru, strojów regionalnych, gwary, w utrzymaniu starych obyczajów, a także w zachowaniu tradycyjnych wierzeń i przesądów. Istotnymi wyróżnikami ludowości były też: religijność, poszanowanie pracy oraz związek z naturą³.

Zmiany cywilizacyjno-kulturowe spowodowały jednak, że dawna rzeczywistość wiejska ewoluowała i obecnie niewiele już pozostało z obrazu wsi widzianego oraz odbieranego przez pryzmat prac polowych, wiejskich sprzętów i obyczajów czy tradycyjnych kontaktów sąsiedzkich⁴. Ponieważ w świadomości najstarszych mieszkańców wsi wciąż żywy jest dawny, miniony obraz mikrowspólnoty, wielu z nich

żyje jeszcze w dwóch przestrzeniach socjosemantycznych – w tradycyjnej wiejskiej, która ustępuje, i w przestrzeni nowej, takiej samej jak w mieście, w cywilizacji współczesnej kultury konsumpcyjnej⁵.

Linia zetknięcia tego, co dawne z współczesną obyczajowością i techniką powoduje, że mieszkańcy wsi niejednokrotnie oceniają rzeczywistość

-
- 1 W. Lubaś, *Dialektologia wiejska. Przedmiot. Zakres. Metody*, „Język Polski” 63 (1983), z. 4-5, s. 274.
 - 2 Por. H. Kurek, *Wiejskie korzenie a problemy kulturowej tożsamości*, w: *Język w środowisku wiejskim. W 110. Rocznice urodzin Profesora Eugeniusza Pawłowskiego*, t. 1, red. M. Mączyński, E. Horyń, Kraków 2014, s. 105.
 - 3 H. Kurek, *Tożsamość kulturowa polskiej wsi w epoce globalizacji i przemian społeczno-ekonomicznych*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27-28 września 2013 r.*, red. M. Rak, K. Sikora, Kraków 2014, s. 48; por.: K. Kajdanek, *Miasto i wieś*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie*, red. A. Giza, M. Sikorska, Warszawa 2012, s. 139-181; K. Leśniak-Moczuk, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, Rzeszów 2008, s. 15-30.
 - 4 H. Pelcowa, *Dialektologia wobec wyzwań XXI wieku*, w: *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewi*, red. S. Gala, Łódź 2002, s. 383.
 - 5 K. Ożóg, *Polszczyzna przelomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2001, s. 216.

początku XXI w. z perspektywy opowieści wspomnieniowych, które dotyczą przede wszystkim „różnych sfer życia wsi dawnej”⁶.

Głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie szeroko pojętych przemian kulturowych, jakie dokonały się na polskiej wsi po roku 1945. Co istotne, ocena owych przeobrażeń jest wynikiem wnikliwej obserwacji rzeczywistości dokonanej z perspektywy członków wiejskich mikrowspólnot.

Przykładowy materiał badawczy stanowią nieoficjalne wypowiedzi najstarszego i średniego (powyżej czterdziestego piątego roku życia) pokolenia mieszkańców Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych w gminie Wręczyca Wielka, które zgromadzono w trakcie prowadzenia badań terenowych w latach 2011–2015. Wspomniana jednostka administracyjnego podziału Polski mieści się na północy województwa śląskiego⁷, w powiecie kłobuckim⁸. Materiał badawczy do niniejszego studium zebrano przy okazji gromadzenia ponad 1000 mikrotoponimów (nazw terenowych)⁹ z obszaru wymienionej wcześniej gminy¹⁰. W większości, po uzyskaniu zgody informatorów, wypowiedzi respondentów utrwalano na rejestratorze cyfrowym.

Jak już wspomniano wcześniej, przedmiot analizy stanowią „wypowiedzi mieszkańców wsi, czyli teksty mówione, tworzone spontanicznie, stanowiące jednak względnie zamkniętą całość tematyczną, semantyczną i pragmatyczną, o wyraźnie zaznaczonej funkcji komunikatywnej

- 6 H. Pelcowa, *Tekst gwarowy – oral history w perspektywie etnolingwistycznej*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27–28 września 2013 r.*, dz. cyt. s. 115.
- 7 Przed zmianą podziału administracyjnego Polski, która miała miejsce 1 stycznia 1999 r., badany region należał do województwa częstochowskiego.
- 8 Szczegółową charakterystykę obszaru badań można znaleźć m.in. w następujących publikacjach: E. Kała, M. Kędziora, K. Żerdzińska, *Gmina Wręczyca Wielka*, Wręczyca Wielka 2007; T. Jelonek, *Uczniowie z gimnazjów obszaru gminy Wręczyca Wielka*, w: tegoż, *Na melanzu czadowa nutka – leksyka gimnazjalistów z początku XXI wieku*, Kraków 2012, s. 33–38; T. Jelonek, *Truskolasy. Dzieje wsi, jej tradycje oraz zabytki kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja*, Wręczyca Wielka 2013; L. Pilecka, B. Roszak, S. Wrzesiński, *Truskolasy dawniej i dziś*, Truskolasy 2008.
- 9 Zob. np. R. Mrózek, *Nazwy terenowe*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Kraków 2005, s. 231–257.
- 10 Zob.: T. Jelonek, *Językowy obraz świata społeczności wiejskiej zakrzępy w posesywnych nazwach terenowych (na przykładzie mikrotoponimów Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)*, „Onomastica” 58 (2014), s. 183–191; T. Jelonek, *Ludowa opozycja my-oni utrwalona w nazwach terenowych (na przykładzie mikrotoponimii Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)*, w: *Bogactwo współczesnej polszczyzny*, red. P. Żmigrodzki, S. Przczek-Kisielak, Kraków 2014, s. 419–426; T. Jelonek, *Miejsce i funkcja mikrotoponimów w ludowym obrazie świata (na przykładzie nazw terenowych Truskolas i wsi okolicznych w powiecie kłobuckim)*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27–28 września 2013 r.*, dz. cyt., s. 323–330; T. Jelonek, *O czym „mówią” nazwy terenowe?*, w: *Nauka prowadzi w przyszłość*, red. M. Król, s. 105–108.

i określonych treściach społecznych i obyczajowych”¹¹. Należy podkreślić też, że każda z wypowiedzi zarejestrowanych przez autora „jest przykładem przekazu kulturowego i świadectwem zachowania tradycji oraz »dialogu między pokoleniami«”¹². Ponieważ w refleksjach informatorów niejednokrotnie pojawia się element oceny obecnego stanu ich małej ojczyzny, poglądy respondentów nie są pozbawione zabarwienia emocjonalnego.

K. Gorlach pisze, że „zasadniczą (...) cechą współczesnych obszarów wiejskich jest ich różnorodność i zróżnicowanie”¹³. Genezy tego zjawiska należy szukać w przeobrażeniach etniczno-kulturowych, politycznych, a przede wszystkim społeczno-ekonomicznych, które rozpoczęły się w Polsce po roku 1945¹⁴. Zmiany te przyczyniły się m.in. do masowych ruchów migracyjnych, przeobrażenia struktury społecznej wiejskich mikrowspólnot, powstania nowej grupy tzw. chłopów-robotników oraz masowego kształcenia się młodzieży wiejskiej w szkołach ponadpodstawowych – zwłaszcza średnich i wyższych. Między innymi H. Kurek zwróciła uwagę na to, że po zakończeniu II wojny światowej upowszechniła się orientacja „ku miastu” jako nowoczesnemu modelowi życia. To z kolei spowodowało, że wśród członków wiejskich mikrowspólnot „modna” stała się potrzeba dostosowania do miejskiego stylu życia¹⁵.

Po roku 1989 przeobrażenia obszarów wiejskich jeszcze bardziej przybrały na sile, rozpoczęła się bowiem transformacja ustrojowa, której rezultatem, oprócz reorganizacji gospodarki, były także głębokie zmiany o charakterze instytucjonalnym i społecznym¹⁶. Gospodarka wolnorynkowa przyczyniła się nie tylko do upadku kilkuhektarowych gospodarstw prywatnych, ale również dotowanych przez państwo komunistyczne Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR-ów). Po przemianach ustrojowych rację bytu miały tylko gospodarstwa duże, które wyspecjalizowały się w określonej produkcji roślinnej bądź zwierzęcej¹⁷.

11 H. Pelcowa, *Tekst gwarowy – oral history w perspektywie etnolingwistycznej*, dz. cyt., s. 113.

12 H. Pelcowa, *Tekst gwarowy – oral history w perspektywie etnolingwistycznej*, dz. cyt., s. 113.

13 K. Gorlach, *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Warszawa 2004, s. 156.

14 Por.: H. Kurek, *Przemiany językowe wsi regionu króśnieńskiego. Studium socjolingwistyczne*, Kraków 1995, s. 18-21; H. Kurek, *Przemiany społeczno-ekonomiczne w Polsce a zmiany językowe*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 9 (1998), „Językoznawstwo”: *Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998*, s. 169-174; H. Kurek, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Kraków 2003, s. 15-17; H. Kurek, *Wiejskie korzenie a problemy kulturowej tożsamości*, dz. cyt., s. 107-108; Z. Topolińska, *Charakter i dynamika językowych procesów integracyjnych w powojennej Polsce*, „Socjolingwistyka” 9 (1990), s. 29-35.

15 H. Kurek, *Przemiany społeczno-ekonomiczne w Polsce a zmiany językowe*, dz. cyt., s. 171.

16 H. Kurek, *Tożsamość kulturowa polskiej wsi w epoce globalizacji i przemian społeczno-ekonomicznych*, dz. cyt., s. 46.

17 K. Ożóg, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, dz. cyt., s. 216.

Kolejne zmiany na wsi zaszły 1 maja 2004 r., kiedy Polska wstąpiła w strukturę Unii Europejskiej. Do już zróżnicowanych, wiejskich mikro-wspólnot językowo-kulturowych, za pośrednictwem środków masowego przekazu (telewizji, radia i Internetu), zaczęły napływać tendencje post-modernistyczne: m.in. konsumpcjonizm, medialność, amerykańizacja oraz nowoczesne technologie¹⁸. Czynniki te prowadziły i nadal prowadzą do globalizacji świata, której, zdaniem H. Kurek, „naturalną konsekwencją jest unifikacja [wsi – uzup. T.J.] i to nie tylko gospodarcza i ekonomiczna, lecz także kulturowa, zwłaszcza na wzór amerykański”¹⁹.

Zarysowane wcześniej szeroko pojęte przeobrażenia obszarów wiejskich spowodowały, że dawna wieś przestała być już miejscem

oswojonym, udomowionym, »swojskim« kawałkiem świata, przestrzenia, która była znana, własna, zdefiniowana, bezpieczna i przeciwstawiana wszystkiemu [nowemu – uzup. T.J.], co lokowano albo co pochodziło „spoza” jej [ustalonych w ciągu wieków – uzup. T.J.] granic, ram²⁰.

Zgodnie z definicją zawartą w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* „przemiana” to „stanie się innym niż poprzednio, przekształcenie się jednej formy w inną, zmiana postaci, wyglądu zewnętrznego, charakteru itp.; przeobrażenie się, metamorfoza”²¹. Ponieważ przemiany kulturowe wsi mogą dotyczyć różnorodnych sfer wiejskiej egzystencji, w niniejszym artykule – ze względu na ograniczenia formalne oraz charakter opracowania – omówiono tylko takie zagadnienia, jak: kontakty społeczne mieszkańców wsi, wygląd wiejskich domostw, kwestia wychowania dzieci i młodzieży oraz strój oraz wygląd członków mikrowspólnoty. Warto jednak podkreślić, że przy okazji omawiania wymienionych wcześniej kwestii mogły pojawić się również inne. Na koniec autor przedstawił także wizerunek współczesnego mieszkańca wsi, jaki wyłonił się z nieoficjalnych wypowiedzi mieszkańców Truskolas koło Częstochowy i miejscowości okolicznych.

Analiza zgromadzonego materiału badawczego wykazała, że członkowie eksplorowanego regionu są baczными obserwatorami zarówno

18 Por. K. Ożóg, *Zmiany we współczesnym języku polskim i ich kulturowe uwarunkowania*, „Język a Kultura” 20 (2008), s. 59–79.

19 H. Kurek, *Tożsamość kulturowa polskiej wsi w epoce globalizacji i przemian społeczno-ekonomicznych*, dz. cyt., s. 46; por. K. Ożóg, *Konteksty kulturowe współczesnej wsi*, w: *Gwary dziś*, t. 4: *Konteksty dialektologii*, red. J. Sierociuk, Poznań 2007, s. 213–220.

20 M. Klekotko, K. Gorlach, *Miejsce, lokalność, globalizacja. Przyczynek do problematyki socjologii wsi (i nie tylko) w społeczeństwie ponowoczesnym*, w: *Obszary wiejskie w Polsce. Różnorodność i procesy zróżnicowania*, red. H. Podedworna, A. Pilichowski, Warszawa 2011, s. 25.

21 *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 695.

otaczającej ich rzeczywistości, jak i świata w ogóle. Respondenci w trakcie luźnych rozmów często przywołują na pamięć zmiany, jakie zaszły w ich najbliższej okolicy, cechuje ich bowiem myślenie konkretno-obrazowe²². Jeśli charakteryzują jakiś element rzeczywistości, ulegający zmianie na przestrzeni lat, to zazwyczaj odwołują się do znanego im przykładu z małej ojczyzny. Świadczą o tym chociażby wypowiedzi następujących informatorów²³:

żisejše casy to ne sŭm takŭe iag dovnŭi |²⁴ ci poŭiym | može to byua bŭyda ale byuo vesou na sf'ieće || to ne tag' iag žisei | žisei to iez baržo baržo gže. sf'iad zaxua. ny a ni ma tyi vesouośći || žisei Lešeg byu na polu | tam kole Porady | co žeržavi | to mŭvi dovnŭi to byuo tyle tyx čečevŭiŭ | tyx ptakŭf | cyjaškŭf | takŭe kozuy dovnŭi byuy i mŭvŭe ci co byuo gažiny rŭžnyi | tyx zaiŭncŭf | tero ni ma nič | ni ma niž na polu || zaiŭnca se ne uŭžy | cyjaški se nie uŭžy | bo ni ma i tyx čečevŭiŭ tyš || bo takŭe uadne byuy te čečevŭe iā. kury vŭjŭš || červŭne mŭiay ūyŭe | uadne byuy takŭe || no a žisei ūsystko to | ne vŭiym | co se porobŭio | ab. od navozŭf | abo iēs teraz može te lata takŭe žimne²⁵
(K80, Hutka)²⁶;

ale pšynajmniŭ se tero ne kuŭcŭm o mŭježe bo mŭježe zarosuy | dovnŭi se navet sŭnŭil' i bo pole byuo fceŭe | kaŭda skiba se ličyua | žymŭia byua żyvŭicelym tyx

22 H. Pelcowa, *Tękst gwarowy – oral history w perspektywie etnolingwistycznej*, dz. cyt., s. 117.

23 Przytoczone wypowiedzi respondentów zdecydowano się zapisać fonetycznie, stanowią one bowiem przykład polszczyzny mówionej mieszkańców Truskolas i wsi okolicznych, zawierają gwarowe elementy fonetyczne i leksykalne. Język badanego regionu zalicza się do dialektu małopolskiego. Wszystkie cytaty gwarowe są autentycznymi wypowiedziami informatorów. Jeżeli pojawia się w nich jakaś nazwa własna, to zapisano ją wielką literą (z wyjątkiem nazw rozpoczynających się od głosek: γ, δ, θ oraz ξ).

24 Typy pauz w transkrypcji fonetycznej wprowadzono za: H. Kurek, *Zasady zapisu tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*, w: *Wybór tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*, red. B. Dunaj, Kraków 1979, s. 15-16.

25 W celu ułatwienia recepcji artykułu każdy cytat gwarowy przedstawiono również w uproszczonej transkrypcji, w której interpunkcję zaznaczono zgodnie z zasadami obowiązującymi w polszczyźnie standardowej.

[Dzisiejsze czasy to nie są takie jak dawniej, ci powiem. Może to była bieda, ale było wesoło na świecie. To nie tak jak dzisiaj, dzisiaj to jest bardzo, bardzo gdzieś świat zachłanny, a nie ma tej wesołości. Dzisiaj Leszek był na polu, tam koło Porady, co dzierzawi, to mówi: „Dawniej to było tyle tych cietrzewiów [sic!], tych ptaków, cyjašków, takie kozły dawniej były”. I mówię ci, co było gadziny różnej, tych zajaków. Teraz nie ma nic, nie ma nic na polu. Zająca się nie ujrzy, cyjaški się nie ujrzy, bo nie ma i tych cietrzewiów [sic!] też. Bo takie były ładne te cietrzewie jak kury, wiesz. Czerwone miały szyje, ładne były takie. No a dzisiaj wszystko to – nie wiem, co się porobiło. Albo od nawozów, albo jest teraz może te lata takie zimne.]

26 Po każdym cytacie gwarowym podano informacje na temat jego autora. Wprowadzono następujące oznaczenia: K – kobieta, M – mężczyzna. Liczba po „K” lub „M” (np. K90) oznacza wiek informatora. Na końcu umieszczono nazwę miejscowości, z której pochodził respondent.

*luži || žišej byuëm z vnučkŭm pot Klepačkŭm f tyx polax | normalnie ne iže
pšejš | zarošnyte tak | ne kuŭcŭm še tero*²⁷

(M73, Truskolasy).

Przedstawione powyżej fragmenty monologów mieszkańców Hutki i Truskolas dowodzą, że społeczność wiejska obserwuje i analizuje zmieniający się, znany jej „mikroświat”. Dla najstarszych członków badanego regionu wciąż dużą wartość ma ziemia-rodzicielka oraz oswojona przyroda²⁸. W wypowiedziach respondentów niejednokrotnie pojawiają się bowiem refleksje na temat tego, że otaczająca ich natura również ulega przeobrażeniom, będącym najczęściej następstwem ingerencji człowieka w harmonijny świat przyrody, wyznaczający dawniej rytm życia na wsi (np. sianokosy, wykopki).

Badana społeczność nie ogranicza się jednak do analizowania zmian, które zaszły w najbliższej okolicy. Informatorzy często snują refleksje na temat szeroko pojętych przemian, mających znaczenie nie tylko dla ich lokalnego środowiska, ale dla świata w ogóle. Świadczyć o tym mogą następujące wypowiedzi:

*po prostu iag'ja pšypŭmne sob'ie tag najmniŭ | mam teros sedymžesŭnt čy lata
| p'inžesŭnd la. tymu do tyu | to po prostu žyća bym sob'ie ne vyobražiu | že
tak ije což može być | tak sf'iat poše. do pšodu | v ogŭle ze fšyskim | naiŭŭyncyŭ
s texnikŭm' i s takim sposobem byća tyg luži | no to ijez neporŭwnyvalne || v žad-
nyŭ žežŭne ne možna porŭvnaž že ijes tak samo | fšysko še zm'ieniu*²⁹

(M73, Truskolasy);

*iagby teroz naše oŭce pofstavay to by tego sf'jata ne poznaŭy | fšysko i-ne ijes | to
ne ijez' iuš ta vŭeš co kŭedyš*³⁰

(M80, Hutka).

27 [Ale przynajmniej się teraz nie klóć o miedze, bo miedze zarosły. Dawniej się nawet sądzili, bo pole było w cenie. Każda skiba się liczyła, ziemia była żywicielem tych ludzi. Dzisiaj byłam z wnuczką pod Klepaczką w tych polach. Normalnie nie idzie przejść, zarosnięte tak. Nie klóć się teraz.]

28 Por. H. Pelcowa, *Przeszłość w językowym obrazie świata współczesnej wsi*, w: *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski, Lublin 1999, s. 259.

29 [Po prostu jak ja sobie przypominę tak najmniej – mam teraz siedemdziesiąt trzy lata – pięćdziesiąt lat temu, do tyłu [sic!], to po prostu życia bym sobie nie wyobraził, że takie coś może być. Tak świat poszedł do przodu, w ogóle ze wszystkim, najwięcej z techniką i z takim sposobem bycia tych ludzi. No to jest nieporównywalne, w żadnej dziedzinie nie można powiedzieć, że jest tak samo, wszystko się zmieniło.]

30 [Jakby teraz nasze ojce powstawały, to by tego świata nie poznały. Wszystko inne jest, to nie jest już ta wieś co kiedyś.]

W powyższych fragmentach zwraca uwagę umiejętność podejmowania refleksji mieszkańców badanego regionu na temat lat minionych i tego, z czym społeczność wiejska ma do czynienia obecnie. W wypowiedziach tych zazwyczaj pojawiają się odniesienia do szeroko pojętej technicyzacji, która zrewolucjonizowała życie mieszkańców wsi, zmieniając obraz tradycyjnego kręgu językowo-kulturowego:

*da'ńeǰše życie na fsi to byuo baržo pracoxuǰ-ne | fšyscy zaižmoval'i se rolniǰtfem
| dodatkovu pracuǰm zarobkovuǰm iešče || ne byuo mexańicyzac'ǰi tyko kǰni kosa
grab'ǰe i viduy | to byu cauy spšynt'³¹*

(M74, Truskolasy);

*ǰa to mam teraz dobže s tǰm zmyvarkuǰm | ne muše stać pšy zlevǰe i tyg goruǰf
myć | samo se myǰe'³²*

(K56, Truskolasy).

W kontekście szeroko pojętych przemian, jakie miały miejsce na wsi, niejednokrotnie w wypowiedziach respondentów zostaje poruszona kwestia dawnych i współczesnych kontaktów wiejskich. Najstarsi mieszkańcy badanego obszaru często wspominają lata, kiedy ogromną rolę odgrywały więzi o charakterze sąsiedzko-rodzinnym³³, oparte na zasadach „familiarności”. Zdaniem K. Gorlacha owa „familiarność” prowadziła do „wartościowania społeczności jako pewnej wspólnoty, w której ma się wzajemnie obowiązki³⁴, ale (...) można też liczyć na pomoc w razie jakiejś kłębki czy trudności życiowej”³⁵. Świadczy o tym chociażby następująca wypowiedź informatora:

*spotykał'i se ǰag byuy ostatki čy neostatki | gošćil'i se po prostu | b'ǰydnǰe byuo ale
ten kontagd byu f pšečivǰeǰstf'ǰe do teras || teras každy żyǰe tag' ǰak sob'ǰe żyǰe
| ne zna sǰmsadǰf | baržo vyǰuǰnteg žeby se žeš tak sxožil'i || da'ńeǰeǰ na moim
pšykuǰaže ǰak se im'ǰeńiny rob'iuo to byuo ze dvažešćia osǰp | bo byl'i sǰmsežǰi |*

31 [Dawniejsze życie na wsi to było bardzo pracochłonne. Wszyscy zajmowali się rolnictwem, dodatkowo pracą zarobkową jeszcze. Nie było mechanizacji, tylko koń, kosa, grabie i widły. To był cały sprzęt.]

32 [Ja to mam teraz dobrze z tą zmywarką, nie muszę stać przy zlewie i tych garów myć. Samo się myje.]

33 M. Klekotko, K. Gorlach, *Miejsce, lokalność, globalizacja. Przyczynek do problematyki socjologii wsi (i nie tylko) w społeczeństwie ponowoczesnym*, dz. cyt., s. 42.

34 Na przykład tzw. wzajemny odrobek, por. I. Bukraba-Rylska, *Socjologia wsi polskiej*, Warszawa 2008, s. 457.

35 K. Gorlach, *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, dz. cyt., s. 14; por. K. Leśniak-Moczuk, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, dz. cyt., s. 15-30.

*pšyxožiču rožina | a teraz žaden nikogo ne odvježi | ne vjym co to se staŭo ||
každy żyje dla sebje | robil'i majŭŭki | zabavy na povjejšu tutej na tyj Gaz-
dŭfće tu v Olšynkax | a tero*³⁶

(M73, Truskolasy).

Obecnie jednak spada zainteresowanie kontaktami społecznymi. W wolnych chwilach nie przychodzi się już na plotki czy pogawędkę do sąsiadów³⁷. Większość badanych respondentów negatywnie ocenia zanik tradycyjnych więzi, które łączyły mieszkańców dawnej wsi. Potwierdza to następująca wypowiedź informatorki:

*pše tym i ny ū fjad byu || čuoŭiek se narobiŭ | pšyšed vječŭr | pšyšua nežela |
po pouduńu žeś se šot | porozmoŭial'i luže jedyń do druŭigŭo | a teros to v neže-
le mušiš sežeć sŭm | bo do kogoŭ pŭižeš || i ež i nys fŭat*³⁸

(K70, Truskolasy).

Dziewięćdziesięcioczeroletnia mieszkanka Hutki, zapytana o przyczynę zjawiska zanikania owych kontaktów, stwierdza, że to przede wszystkim wina środków masowego przekazu, które upowszechniły się na wsi i spowodowały zamknięcie się ludzi w obrębie własnych domostw:

*tak | jo tyž mŭm telewizor' i radyjko mŭm' i fšysko mŭm 'i po co m'i sŭmsot kŭe-
dy jo se šunde sama | popače sobje i fšysko*³⁹

(K94, Hutka).

Wypowiedź tę uzupełniają refleksje dwóch mieszkańców badanego obszaru. Zwracają oni bowiem uwagę na to, że przeobrażeniom uległa również tradycyjna mentalność mieszkańców wsi, a przede wszystkim ich system wartości:

36 [Spotykali się jak były ostatki czy nieostatki, gościli się po prostu. Biednie było, ale ten kontakt był w przeciwieństwie do teraz. Teraz każdy żyje tak jak sobie żyje, nie zna sąsiadów. Bardzo wyjątek, żeby się gdzieś tak schodzili. Dawniej na moim przykładzie, jak się imieniny robiło, to było ze dwadzieścia osób, bo byli sąsiedzi, rodzina się chodziła, a teraz żaden nikogo nie odwiedzi. Nie wiem, co to się stało. Każdy żyje dla siebie. Robili majówki, zabawy na powietrzu tutaj na tej Gazdówce, tu w Olszynkach. A teraz?]

37 Por. K. Leśniak-Moczuk, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, dz. cyt., s. 419.

38 [Przedtem inny świat był. Człowiek się narobił, przyszedł wieczór, przyszła niedziela, po południu żeś sobie siadł, porozmawiali ludzie jeden do drugiego. A teraz to w niedzielę musisz siedzieć sam, bo do kogo pójdziesz. Jest inny świat.]

39 [Tak, ja też mam telewizor i radyjko mam, i wszystko mam. I po co mi sąsiad, kiedy ja sobie siadę sama, popatrzę sobie i wszystko.]

*tero jedyn drug'igo nie lub'i | zazdrości v'yncy | bo tyn mo v'yncy | tyn mo mni'i
| pom'ynzy luźm'i ijes tako nienaviś⁴⁰*

(M100, Węglowice);

*to maŭo luźi pracovaŭo | v'iy pan | fšysko na roli | žyl'i z rol'i || gospodaže to se
posxožyl'i pogvažyl'i | nero. se tam' i vypil'i | gospodyne tys || kũuko rũžančove
tu moja m'iaua | to co nežele se raz v m'iešuncu sxožiyu kob'ity i odmav'iauy
rũžanec | i to byuo | a to p'iežork'i užuŭauy | a to sekaŭe kapusty na k'išeŭe i tu
se tak sxožiyu || a žisaŭ || každy v'iy pan nezaležny | do pracy iže | maŭo času
tyž mo || iak tam' im'ieniny to se luže zejduŭ || každy paŭe tyn telev'izor mo
| rozryvke i to dužo ta telev'iz'ia зроб'iaa tyš || każy se ma lep'i | xonoży se ||
davnij v m'ieškaŭu poduoga byua drevn'iana | bo i žisaŭ sum drevn'iane | io tyž
mũm drevn'ianũm || no ale tam ne byuo | gospodyn'i ne m'iaua času bo iag uŭna
m'iaua guospodarke | gažine na sfoŭeŭ guov'ie || pšyšuy žniwa pšyšuy kopania
gospodyn'i o fšysk'im mušaŭa || mũi Bože | umyua tũm poduoge | te ščotk'i
ryžove byuy | umyua || tam žodyn butũf ne zdyimovou | ni mĩou pretyš'i že
se tam zabružiyu || no a žiseŭ to každy paŭi mo vydmuxane vuxuxane i tego
i Bože broŭ žebyž m'i tam zabružiyu || v ogũle i-ne žyće na fši | i-ne upodobaŭa
|| sum bogatši lepš. i každy auto | to se vyježe gžeš to to⁴¹*

(M90, Długi Kąt).

Przyczyn zmiany mentalności członków wiejskiego kręgu językowo-kulturowego badani respondenci doszukują się m.in. w nierównościach społecznych, szerzących się po zmianach ustrojowych na polskiej wsi, a objawiających się poczuciem wyższości osób zamożnych wobec tych, którzy żyją na niższym poziomie materialnym⁴². Potwierdza to chociażby wypowiedź jednej z mieszanek Truskolas:

40 [Teraz jeden drugiego nie lubi. Zazdrości więcej, bo ten ma więcej, ten ma mniej, pomiędzy ludźmi jest taka nienawiść.]

41 [To mało ludzi pracowało, wie pan, wszystko na roli, żyli z roli. Gospodarze to się poschodzili, pogwarzyli, nieraz sobie i tam wypili, gospodynie też. Kółko różańcowe tu moja miała, to co nieudzielę się raz w miesiącu schodziły kobiety i odmawiały różaniec, i to było. A to pierzorki urządały, a to siekanie kapusty na kischenie i tu się tak schodziły. A dzisiaj? Każdy – wie pan – niezależny, do pracy idzie, mało czasu też ma. Jak tam imieniny, to się ludzie zejdu. Każdy panie ten telewizor ma, rozrywkę i to dużo ta telewizja zrobiła też. Każdy się ma lepiej, honorzy się. Dawniej w mieszkaniu podłoga była drewniana, bo i dzisiaj są drewniane, ja też mam drewnianą. No ale tam nie było, gospodyn'i nie miała czasu, bo jak ona miała gospodarkę, gadzinę na swojej głowie. Przyszły żniwa, przyszły kopania, gospodyn'i o wszystkim musiała. Mój Boże, umyła tę podłogę, te szczotki ryżowe były, umyła. Tam żaden butów nie zdejmował, nie miał pretensji, że się tam zabrudziła. No a dzisiaj to każda pani ma wydmuchane, wychuchane i tego, i Boże broń, żebyż mi tam zabrudził. W ogóle inne życie na wsi, inne upodobania. Są bogatsi, lepsi i każdy auto, to się wyjedzie gdzieś, to to.]

42 K. Leśniak-Moczuk, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, dz. cyt., s. 423.

*dawnii to se luże šanovali po prostu | se luże šanovali || a teras to v'yz' iak
 || každy veize do m'yskaña | bo dawnii ne bylo televizoruf | ne bylo tego |
 každy šanovau se | ne | i pomagau || a tero ne pomagajũm luže sob'ie || tero se
 v'ysm'iejuũ s čeb'ie iag' iestež b'ydniejšy | to se v'ysm'iejuũ || iag' iestež b'ydny
 to tag rūb žebyž byu bogaty || a dawnii to fšyscy iednakovo m'iel'i | bo žyl'i z go-
 spodarstva pšede fšyskim | ne bylo tak iego pšemysuu iak teraz ne || pevno že
 v'iznykšy kontagd byu | no bo v'izš | pomagali || iak pšysua nežela to fšyscy
 v'yxožil'i na rovy | sežel'i na drogax | na ũavečkax sežel'i || a tera ũizyš kogož
 na ũavce abo naved ne ma ũavečkũf || bo dawnii byuy te iag mleka o-daval'i | te
 ũavečk'i byuy co bajnk'i stauy | ale se šanoval'i || iag na pšykuad mũv'il'i že se
 sxožl'i do šeb'ie || no ia gžež na pšykuat pũžnii televizory vešuy | iag byu iedyn
 dva televizory gžež na v'osce to se sxožil'i opov'ıadal'i || a tera gže kto do čeb'ie
 pšyiz'e || no ia go ne zaprošiš || tero to se luže v'izš | bo m. ubružiš | ubružiž
 mu dyvan | zniščyž mu m'ieškañe || a to šm'ierži bo pal'i pap'ierosa a to tam-
 to || a dawnii to fajk' i rũžne tam pal'il' i nikũmu ne pšeškažauo || čy m'iel'i
 tym če počxstoval'i || no kob'ity v'iejskie robiuy masua robiuy | xle. p'iekuy |
 a tera gže či xto p'ieče abo masuo || tero ni ma | ni ma gažiny | ne ma krũf | xle-
 ba ne p'iekũm⁴³*

(K70, Truskolasy).

W zgromadzonym materiale badawczym uwagę zwracają również liczne wypowiedzi respondentów, którzy nie są w stanie zrozumieć nowej mody, jaka zapanowała na wsi. Podkreślają oni bowiem, że obecnie, jeśli ktoś kogoś chce odwiedzić, to najpierw powinien zadzwonić i zapowiedzieć się, że złoży wizytę. Takie praktyki przyczyniają się do tego, że ginie spontaniczność wiejskich spotkań, a kontakty sąsiedzko-rodzinne nabierają coraz częściej znamion typowo miejskich. Tego typu uwarunkowania powodują z kolei znaczne rozluźnienie dawnych, wiejskich więzi:

43 [Dawniej to się ludzie szanowali po prostu, się ludzie szanowali. A teraz to wiesz jak. Każdy wejdzie do mieszkania, bo dawniej nie było telewizorów, nie było tego, każdy szanował się, nie, i pomagał. A teraz nie pomagają ludzie sobie. Teraz się wyśmieją z ciebie jak jesteś biedniejszy, to się wyśmieją. Jak jesteś biedny, to tak rób, żebyś był bogaty. A dawniej to wszyscy jednako-wo mieli, bo żyli z gospodarstwa przede wszystkim. Nie było takiego przymysłu jak teraz, nie. Pewno, że większy kontakt był, no bo wiesz, pomagali. Jak przyszła niedziela, to wszyscy wychodzili na rowy, siedzieli na drogach, na ławeczkach siedzieli. A teraz ujrzyś kogoś na ławce albo nawet nie ma ławeczków [sic!]. Bo dawniej były te jak mleka oddawali, te ławeczki były, co bańki stały, ale się szanowali. Jak na przykład mówili, że się schodzili do siebie. No jak gdzieś na przykład później telewizory weszły. Jak był jeden, dwa telewizory gdzieś na wiosce, to się schodzili, opowiadali. A teraz gdzie kto do ciebie przyjdzie? No jak go nie zaprosisz. Teraz to się ludzie wiesz, bo mu ubrudzisz, ubrudzisz mu dywan, zniszczysz mu mieszkanie. A to śmierdzi, bo pali papierosa, a to tamto. A dawniej to fajki różne tam palili i nikomu nie przeszkadzało. Czym mieli, tym cię poczęstowali. No kobiety wiejskie robiły masła, masła robiły, chleb piekły, a teraz gdzie ci kto chleb piecze albo masło. Teraz nie ma, nie ma gadziny, nie ma krów, chleba nie pieką.]

*teros to tako živno moda nastaŭa || iak xcež do kogo iexač | odv'iežiž go | to
naip'irf žvūnić čeba | a iā. kogo nie zaprošiš to tyš ci nig nie pšyžiže | naved
z rožiny*⁴⁴

(K56, Truskolasy).

Jak wynika z wszystkich, przedstawionych powyżej, wypowiedzi informatorów, obecnie zanika tradycja spontanicznych, sąsiedzko-rodzinnych spotkań. Współcześni mieszkańcy wsi nie czują już potrzeby wspólnej rozmowy, zabawy czy w ogóle obcowania ze sobą. Coraz częściej chcą być anonimowi i żyć w izolacji, co upodabnia ich do mieszkańców wielkich miast. Najstarsi członkowie badanej mikrowspólnoty negatywnie oceniają proces zaniku opisanych powyżej więzi, a głównej przyczyny tego zjawiska upatrują przede wszystkim w upowszechnieniu się środków masowego przekazu – m.in. telewizji, którą jeden z respondentów, dziewięćdziesięcioletni mieszkaniec Truskolas, określa nawet mianem „niedoskonałego złodzieja czasu”. Wspomnienia dawnych spotkań towarzyskich niejednokrotnie przywodzą respondentom na myśl ich lata młodości i wywołują wśród informatorów tęsknotę za „tamtymi czasami”, w których spędzanie wolnego czasu z sąsiadami i rodziną stanowiło – można nawet powiedzieć – jeden z podstawowych obowiązków wiejskiej egzystencji.

W zgromadzonym materiale badawczym pojawiają się również liczne wypowiedzi informatorów, które traktują o wyglądzie współczesnych, wiejskich domostw z perspektywy obrazu dawnej wsi. Respondenci zwracają uwagę nie tylko na wyposażenie budynków, ale również na wygląd teraźniejszych podwórek, czyli tzw. obejścia. I tak, członkowie badanego regionu, w celu ukazania różnic pokoleniowych, niejednokrotnie przywołują obraz dawnego wnętrza domu. Świadczą o tym następujące wypowiedzi informatorów:

*ławy byuy | ławy takie porob'ijne z desek | to byuo caue vyposażyne || p'iece
byuy | p'iekuo še xlep | na dole byu sabatnik | do gūry tak'i mūrek co tam gospo-
dyne se čymały mleko | kfašuy na tym bo byuo čepue*⁴⁵

(M73, Truskolasy);

*fkuxni to byuy tyko takie safecki || uūška to byuy | uūška na takim podvy.šyriu
| v uūžkay byua suūma || siłnoki byuy i fsiłnokay byua suūma | a i navet fcale
siłnokūf nie byuo ino pšykryval'i puaxtam'i | pšešćerađuem tak'im nie | nie byuo*

44 [Teraz to taka dziwna moda nastala. Jak chcesz do kogo jechać, odwiedzić go, to najpierw dzwonić trzeba, a jak kogo nie zaprosisz, to też ci nikt nie przyjdzie, nawet z rodziny.]

45 [Ławy były, ławy takie porobione z desek, to było całe wyposażenie. Piece były, piekło się chleb, na dole był sabatnik, do góry taki murek, co tam gospodynie sobie trzymały mleko. Kwaśiły na tym, bo było ciepłe.]

*taŕiŕ ȝeby taŕie ȝystoŕi byuŕ | x'ig'iyŕna nedombro | bo ȝiŕeŕ sũm taŕie proŕk.
i ŕyŕsko nie | a doŕniĩ to ȝi byuŕo ŕŕũf | pluŕkũf⁴⁶*

(K80, Hutka).

W wypowiedziach respondentek pojawiają się również informacje na temat dawnych firan, które przyozdabiały wiejskie chaty:

*a ŕiŕanŕki byuŕ s pap'iyru | z b'ibuuŕ | z gazy tyŕ | bo ia pam'iyntũm ȝe ia ieŕŕe
wyȝinaũam u nos to io iuŕ takũm ȝouŕŕkũm byuam || byu kolorowy pap'iyŕ | ŕary
byu i ŕe wyȝinaũo taŕie rũȝne || v latax | ŕȝtyŕȝestym ŕũdmym to ŕe poĩaũiuŕ
ŕiŕanŕki | nastaũy iuŕ⁴⁷*

(K76, Hutka).

Najstarsi mieszkańcy badanego regionu, wykorzystując opozycję „dawniej – dziś”, charakteryzują współczesne wnętrza wiejskich domów, niejednokrotnie podkreślając wzrost estetyki wyposażenia wnętrza⁴⁸:

*teros to luȝe v dũmamy maiũm uadũe | nie to co kiedyȝ byuŕo || vyspŕũntane vyxu-
xane | uadũe mebelki versalki ŕiraneȝki iak talala | ni ma iuŕ taŕiŕ b'iȝdy⁴⁹*

(K76, Hutka).

*A: dawniĩ nie tag byuŕo iak teras | dawniĩ iak iȝe ta meble byuŕ || zb'iŕi stũũ z de-
seg' i byu stũũ | nie byuŕo ŕŕiatua | nie byuŕo vody | nie byuŕo niȝego | no a teras⁵⁰*

(K85, Nowiny);

*B: teraz bapȝa pŕyȝeȝe do ȝeb'ie | iak to ŕe mũvi | proĩektant | o || na vym'iar
kuxũe byndũm' iȝi rob'ie⁵¹*

(K65, Nowiny).

46 [W kuchni to były tylko takie szafeczki. Wyrka to były, wyrka to były, wyrka na takim podwyższeniu. W wyrkach była słoma. Silniaki były i w silniakach była słoma, a i nawet wcale silniaków nie było, ino [sic!] przykrywali płachtami, prześcieradłem takim, nie. Nie było takich, ȝeby takie ȝystoŕi były, higiena niedobra, bo dzisiaj sȝ takie proŕŕki i wszystko, nie. A dawniej to ci byuŕo wŕŕoŕ, pluŕkwũv.]

47 [A fieranki byuŕy z pap'iyru, z bibuŕy, z gazy teȝ, bo ja pam'iatũm, ȝe ja jeŕŕe wyȝinaũam u nas, to juȝ takȝa dȝioŕŕŕȝȝȝ byũam. Byũ kolorowy pap'iyŕ, ŕary byũ i ŕe wyȝinaũo taŕie rũȝne. W latach, w ȝterdȝiestym siũdmym to ŕe poĩaũiuŕy firanki, nastaũy juȝ.]

48 K. Leŕniak-Moczuŕ, *Przemiany wiejskich ŕpocecznoŕŕi lĩkalnych w odniesieniu do miasta. Studium ȝmiany ŕystemowej*, dȝ. cyt., s. 320-331.

49 [Teraz to luȝie w domach maiȝ ladmne, nie to, co kiedyŕ byuŕo. Wysprȝatane, wychuchane, ładne mebelki, wersalki, firaneȝki iak talala, nie ma juȝ taŕiej biedy.]

50 [A: Dawniej nie tak byuŕo iak teraz, dawniej iakie tam meble byuŕy. Zbiŕi ŕtĩl z deŕek i byũ ŕtĩl, nie byuŕo ŕwiatla, nie byuŕo vody, nie byuŕo niȝego. No a teraz?]

51 [B: Teraz babȝa przyȝedȝie do ȝiebie – iak to ŕe mĩvi – proĩektant, o. Na wymiar kuchũie bĩdȝȝ jej rob'ie.]

Respondenci na ogół bardzo przychylnie wypowiadają się na temat zmian we wnętrzach wiejskich domów. Niejednokrotnie zwracają również uwagę na to, że dzięki elektryfikacji, wodociągom, kanalizacji oraz różnego rodzaju urządzeniom technicznym znacznie wzrósł standard życia i stał się porównywalny do stylu życia mieszkańców miast.

W zgromadzonym materiale badawczym pojawiają się również wypowiedzi mężczyzn, którzy porównują dawne i współczesne domy. To z kolei pozwala uchwycić najważniejsze zmiany, jakie dokonały się w architekturze polskiej wsi:

domy byuŕy drevniane i pot suŕlme | ȳag' iuŕ byu bogaty to budoval'i s kam'iŕna
|| daxiŕfke rob'il'i same s cementu | a teros to tak'ie xauŕy mŕrovane | v'ielk'ie⁵²
(M73, Truskolasy);

*ni ma tyj daxuŭ' iakŭje dovnii byuy | fšysko pot suŭime | čy m'ŭyskaŭe čy tam
obora čy stodoua to fšysko byuo pot suŭime || daxy byuy pot suŭime || teros to by
še f sylvestra popoli'uo fšysko || teroz muŭmy i-ne daxy | elegancŭje takŭje z bla-
cy kolorove⁵³*

(K80, Hutka).

Zmiany cywilizacyjne spowodowały, że zmienił się również wygląd wiejskich podwórek. K. Leśniak-Moczuk pisze, że „w okresie transformacji zauważalne jest (...) zwiększenie dbałości o estetykę domów i posesji oraz bieżące utrzymanie porządku”⁵⁴. Świadczą o tym następujące wypowiedzi informatorów:

došuo do tego že budyňki gospodarskije iakije byuy | iakije byuy zagospodaro-
vane | no to tak | popšerab'jane to ies || abo sob'je ktoz varštad zrobuu | abo
garaže | abo to zostaju rozebrane || na fši to sum tero tyko p'jeski | takije ozdobe-
ne | ne kundle | p'jeski sum baržo šanovane | baržo se tym p'jeskum povožu
|| natom'jast ni ma žodnego zv'iežyňa gospodarskigo | ni ma ter. obir stajni
xlyvuf kurnikuf || na podvirkax to ies tero kostka | elegancko vykostkovane ||
o | sum iakies kševy uzdobne | travniki || no dovniĭ krova vyjadua na podvirk-
ku | a žisej se fšysko mašynkum gol'i⁵⁵

(M74, Truskolasy);

52 [Domy były drewniane i pod słomę. Jak już był bogaty, to budowali z kamienia. Dachówkę robili same [sic!] z cementu. A teraz to takie chałpy murowane, wielkie.]

53 [Nie ma tych dachów, jakie dawniej były, wszystko pod słomę, czy mieszkanie, czy tam obora, czy stodoła, to wszystko pod słomę. Dachy były pod słomę. Teraz to by się w sylwestra popaliło wszystko. Teraz mamy inne dachy, eleganckie takie z blachy, kolorowe.]

54 K. Leśniak-Moczuk, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, dz. cyt., s. 313-314.

55 [Doszło do tego, że budynki gospodarskie jakie były, jakie były zagospodarowane, no to tak, po-
przerabiane to jest. Albo sobie ktoś warsztat zrobił, albo garaże, albo to zostało rozebrane. Na

*teros to juž na podvŕku ni- gažiny nie čymo | v ogŕle ni ma žodny gažiny | te-
roz' nie šmŕerži gnojym || kura nie byže po kostce pšeće paradovać | nasraŕaby
i zabružiŕa | na podvŕkax teroz' ies čysto baržo || luže dbaŕim o to | maŕim
uadne puoty s klŕŕkŕeru a nie ze štaxyt⁵⁶*

(M80, Truskolasy).

Wszystkie wypowiedzi respondentów, które dotyczą wyglądu wiejskich domów oraz tzw. obejść, szczególnie uwypuklają zmiany, jakie zaszły w krajobrazie wsi. Mieszkańcy badanego regionu zwracają uwagę przede wszystkim na współczesne materiały budowlane, różnicujące wygląd dawnych i teraźniejszych domostw. Niejednokrotnie pojawiają się również opinie na temat zmiany wizerunku wiejskiego podwórza, które obecnie jest bardzo zadbane i czyste⁵⁷, a przede wszystkim nie posiada już obiektów typowych dla rolniczego charakteru wsi, tak jak: obory, chlewy, stajnie, stodoły. „Estetyka urządzenia mieszkania – pisze K. Leśniak-Moczuk – tkwi nie tylko w jakości użytkowanych mebli, ale również w szczegółach wykończeniowych i przedmiotach ozdobnych”⁵⁸, do których wielką wagę przywiązują współcześni mieszkańcy wsi.

Liczne wypowiedzi respondentów dowodzą również, że członkowie badanego regionu obserwują duże zmiany w podejściu do wychowania dzieci i młodzieży. Jak sami podkreślają, jest to temat kontrowersyjny, *te-raz* [bowiem – uzup. T.J.] *to vixovuŕe Interned žeć i televŕizŕa | oŕćež ni mo niž do gadaŕa* | [a – uzup. T.J.] *f škŕle nie volno žeć skarćić*⁵⁹ (M73, Truskolasy). Znaczna większość mieszkańców jest też zdania, że współczesny model wychowania znacznie odbiega od tradycyjnych, dobrych wzorców. Obecnie najmłodsi mieszkańcy wsi bardzo często nie mają szacunku dla osób starszych, co wśród wszystkich informatorów budzi negatywne emocje. Zazwyczaj odwołują się oni do czasów swojej młodości, kiedy

wsi to są teraz tylko pieski takie ozdobne, nie kundle. Pieski są bardzo szanowane, bardzo się tym pieskom powodzi. Natomiast nie ma żadnego zwierzyńca gospodarskiego, nie ma teraz obór, stajni, chlewów, kurników. Na podwórkach to jest teraz kostka, elegancko wykostkowane. O, są jakieś krzewy ozdobne, trawniki. No dawniej krowa wyjadała na podwórku, a dzisiaj się wszystko maszynką goli.]

56 [Teraz to już na podwórku nikt gadziny nie trzyma, w ogóle nie ma żadnej gadziny, teraz nie śmierdzi gnojem. Kura nie będzie po kostce przecież paradować, nasrałaby i zabrudziła, na podwórkach jest teraz czysto bardzo. Ludzie dbają o to, mają ładne płoty z klinkieru, a nie ze sztachet.]

57 K. Leśniak-Moczuk, *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, dz. cyt., s. 315.

58 Tamże, s. 314.

59 [Teraz to wychowuje Internet dzieci i telewizja, ojciec nie ma nic do gadania. W szkole nie wolno dzieci skarcić.]

poszanowanie przede wszystkim dla rodziców i dziadków oraz ogromny respekt przed osobami starszymi, dorosłymi uchodziły za podstawową wartość:

*viyncyi uoičovie byli ušanovani od źeci | žišeį tag' iuž ne sum ušanovani || ne
odgryzal'i se tag uoiču | iag uoićec čy matka poviežaua tak čeba byuo rob'ić |
a žišeį to xce to iže a ne xce to ne iže⁶⁰*

(K80, Hutka);

*davnej žeck. oica suuxauo | mušauo | byua dyscypl'ina | v rožine byua dyscypl'ina
| oićec čy matka iak poviežaua to byuo sf'inyte suovo | ušanovane byuo dla ro-
žićiuf || byuo rožyistfa ošim žesiňž v domu i fšyscy se šanoval'i | a teras pšykuad'
i.e. z televiziji iak pokazuiom co se rob'i⁶¹*

(M73, Truskolasy);

*Kiedyž žecho ne poviežauo do rožica na ty | mamu | vy | na vy⁶² | i iag vyxož-
iu gžež do škouy | gžeš tam do košćoua to potxožiuo do matki z oicym | podauo
rynye i ucauovauo | poviežauo zostańce z Bog'ym || taki šacuneg dla rožićiuf |
ne byuo pyskovaño | do rožićiuf byu baržo šacunek || žišaį to na stop'ie koležyis-
Kių || rožico. možna fšysko poviežec | z rožicam'i možna se pokuũcić | rožico.
možna zrob'ić na zuość | žondać | žondańa vymagańa potforne || m'ineuo bes-
povrotne šacuneg dla rožica dla staršyx⁶³*

(K69, Truskolasy).

Badani respondenci zwracają również uwagę na fakt, że współczesne dzieci, które żyją na wsi, mają korzystniejsze warunki do rozwoju i edukacji, nie muszą bowiem pracować w gospodarstwach rolnych. Mimo to, zdaniem informatorów, większość z nich trwoni czas i nie wykorzystuje w pełni swoich możliwości:

60 [Więcej ojcowie byli uszanowani od dzieci, dzisiaj tak już nie są uszanowani. Nie odgryzali się tak ojcu, jak ojciec czy matka powiedziała [sic!], tak trzeba było robić, a dzisiaj to chce to idzie, a nie chce to nie idzie.]

61 [Dawniej dziecko ojca słuchało, musiało, była dyscyplina, w rodzinie była dyscyplina, ojciec czy matka jak powiedziała [sic!], to było święte słowo, uszanowanie było dla rodziców. Było rodzeństwa osiem czy dziesięć w domu i wszyscy się szanowali, a teraz przykład jest z telewizji jak pokazują, co się robi.]

62 Por. m.in. K. Sikora, *Grzeczność językowa wsi*, cz. 1: *System adresatywny*, Kraków 2010, s. 43-198.

63 [Kiedyś dziecko nie powiedziało do rodzica na „ty”, mamu, wy, na wy, i jak wychodziło gdzieś do szkoły, gdzieś tam do kościoła, to podchodziło do matki z ojcem podawało rękę i ucałowało, powiedziało „Zostańcie z Bogiem”. Taki szacunek dla rodziców, nie było pyskowania, do rodziców był bardzo szacunek. Dzisiaj to na stopie koleżeńskej. Rodzicom można wszystko powiedzieć, z rodzicami można się pokłócić, rodzicom można zrobić na złość, żondać, żondańa, wymagania potworne. Minęło bezpowrotnie, szacunek dla rodzica, dla starszych.]

žeci pše-tem' iag byu gospodarka to nie m'iauy času žeby v Interneće | zreštũm Internetu nie byu | televizorũf | mauo kto m'ioũ televizor || žeci mušauy poma-gać f polu | byuy krovu | byuy għsi | čeba byu. ofce provožad | to byu fšyso ro-bota dla žeci⁶⁴

(M74, Truskolasy);

teros žeci na fši to maiũm co xcum | f polu rob'iz nie mušũm | għsi paś⁶⁵
(M60, Truskolasy).

Respondenci niejednokrotnie poruszają również kwestie związane ze współczesnym systemem edukacji. Często wspominają własny okres nauki, a przede wszystkim szacunek, jakim cieszył się nauczyciel. Informatorzy z niepokojem mówią o sytuacjach, do których dochodzi obecnie w szkołach:

iagbym dostaũ dajmy na to dvũie fškole i pov'iežau bym v domu | naskaržyũ na naučycelke | to iešče bym v domu o- taty dostaũ || a teraz mamuša iže leći do škouy i kuũci še z naučycelẽm bo tam co- źle pov'iežaučy skšyviũ še na žeco | no || no i-ne časy nastauy | vyxovaũe tyg žec- i-ne | byu dyscypl'ina v domu i po-suuxaũe | nie byu skũnd braž zũego pšykuadu | nie byu televiziji⁶⁶
(M73, Truskolasy);

fčešnej kto by tam pomyslaũe žeco može narkotyki | to byu nie do pomyslaũe | vũtke v žadnym vypatku | pap'erosy to byu uo | a tero ftyx škouax to še cuda žeiũm⁶⁷

(K69, Truskolasy).

Z przytoczonych wypowiedzi respondentów jednoznacznie wynika, że krytycznie oceniają oni współczesny model wychowania dzieci. Choć większość z nich wyznaje zasadę, że „młodość musi się wyszumieć”, to jednak negatywnie odnoszą się do większości zachowań najmłodszych mieszkańców wsi. Respondenci zwracają uwagę przede wszystkim na

64 [Dzieci przedtem jak była gospodarka, to nie miały czasu, żeby w Internecie, zresztą Interne-tu nie było, telewizorów, mało kto miał telewizor. Dzieci musiały pomagać w polu, były krowy, były gęsi, trzeba było owce prowadzać, to było wszystko robota dla dzieci.]

65 [Teraz dzieci na wsi to mają co chcą, w polu robić nie muszą, gęsi paść.]

66 [Jakbym dostał dajmy na to dwuję w szkole i powiedziałbym w domu, naskarżył na nauczy-cielkę, to jeszcze bym w domu od taty dostał. A teraz mamusia idzie, leci do szkoły i kłóci się z nauczycielem, bo tam coś źle powiedział, skrzywił się na dziecko, no. No inne czasy nastały, wychowanie tych dzieci inne, była dyscyplina w domu i posłuchanie, nie było skąd brać złego przykładu, nie było telewizji.]

67 [Wcześniej kto by tam pomyślał, dziecko może narkotyki, to było nie do pomyslenia, wódkę w żadnym wypadku, papierosy to było ło, a teraz w tych szkołach to się cuda dzieją.]

brak szeroko pojętego szacunku względem osób starszych oraz na zmianę relacji „osoba dorosła – dziecko”. Proces ten najlepiej egzemplifikuje opinia jednej z mieszkank Truskolas:

ale xoži o to | maue žecko do staršej osoby iuš tag baržej na luže potxožiyo | fčešnej tego ne byyo || fčešnej to byu ktoš s kim naprave se čeba zastanoži iak se odezvać | iag do nego podežž žeby go ne urazić | čy volno rozmaŋiać s tym čuoŋiekem | čy račeŋ poŋi no se peŋien dystan. zaxovać fstosunju do tego čuoŋieka || fteŋ xf'iŋi ne | fteŋ xf'iŋi maue žecko se odezŋie no češ | gže ižeš | a po co ižeš || Kiedys fčešnej nemožŋive byyo žeby takie maue žeck. odzyvaŋo se ften sposub do kogoš staršego | ta granica iješ pšesuŋenta baržo⁶⁸

(K69, Truskolasy).

W zgromadzonym materiale badawczym odnotowano również liczne wypowiedzi respondentów, które traktują o współczesnych strojach mieszkańców wsi w kontekście dawnych, ludowych ubiorów. Informatorzy, podobnie jak w wypadku wychowania dzieci i młodzieży, dostrzegają znaczne rozluźnienie pewnych reguł, które rzuciły tradycyjnym ubiorem członków wiejskiego kręgu językowo-kulturowego. Zmiany dotyczą przede wszystkim stroju kobiet. I tak, pewien respondent dawne, kobiece okrycie charakteryzuje w następujący sposób:

kobiŋty f spodnŋy ne xožiŋy pše-tem | tyko dug'ie spūdŋice šyrokiē | na te spūdŋice m'iauy fartuxy | bes fartuxa ani mowy ne byyo || i xustki vyŋiŋzane | takie roguŋki se nazyvaŋy | b'iaue do tyu || to xožiŋy tag v domu | ne | pšy kuxŋi | a pūžŋiŋi vešy dop'iero podomki takie cal'iste fartuxy⁶⁹

(M73, Truskolasy).

Z kolei inna mieszkanka Truskolas podkreśla, że przedstawiony wcześniej kobiecie „kostium” był przeznaczony głównie do chodzenia „po domu”. Jej zdaniem strój odświętny wyróżniał się tym, że:

68 [Ale chodzi o to, że małe dziecko do starszej osoby już tak bardziej na luzie podchodziło, wcześniej tego nie było. Wcześniej to był ktoś, z kim naprawdę się trzeba było zastanowić, jak się odezwać, jak do niego podejść, żeby go nie urazić. Czy wolno rozmawiać z tym człowiekiem, czy raczej powinno się pewien dystans zachować w stosunku do tego człowieka? W tej chwili nie, w tej chwili małe dziecko się odezwie: „No cześć! Gdzie idziesz, a po co idziesz?”. Kiedyś wcześniej niemożliwe było, żeby takie małe dziecko odzywało się w ten sposób do kogoś starszego, ta granica jest przesunięta bardzo.]

69 [Kobiety w spodniach nie chodziły przedtem, tylko długie spodnice [sic!] szerokie, na te spodnice [sic!] miały fartuchy, bez fartucha ani mowy nie było. I chustki wywiązane, takie rogówki się nazywały, białe do tyłu. To chodziły tak w domu, przy kuchni, a później weszły dopiero podomki takie, caliste fartuchy.]

*gospodyńe xożyuy f takix kaftanax | spūdńice byuy šerše a na dole byuy lamůfkam'i opšyte | ten čepeg' i xustka do tyuu || a do kośćoua do parady to m'iauy spec'ialne tak'ie buroki | ale to je zakuadauy od vjel'kigo šf'iynta | tak'ie te buroki byuy pl'isovane*⁷⁰

(K70, Truskolasy).

W kontekście rozważań o dawnych strojach warto wspomnieć również o tym, iż kiedyś, zdaniem respondentów obowiązywał „sztywny” podział ubiorów na tzw. różne okazje⁷¹. Dla mieszkańców wsi istotne znaczenie miała zasada, aby na przykład do sklepu nie zakładać takiego stroju, w jakim zwykło się chodzić do kościoła:

*do kośćoua to musi być odpov'iedni strůi || f tym stroju f ktůrym se xoży f tej xf'il'i czy fčeńe | ktůre se xożyuo do kośćoua to już nie można byuo vyjěz' | a kob'ieta do sklepu nie mogua vyjész f tym samym stroju | bo to byuby taka ujma dla kośćoua | dla kośćoua musau być šacuneg vjel'ki || czy na pšykuat iag' iak'ieš šf'ienta se iexauo do rožiny to już' i-ny strůi niš tutej se xożyuo kouo domu || v'ia-domo f tygodńu to se xożyuo rače i tak'ie te žečy naigorše | te ktůre se już nie nadavauy žeby vyjěz' do sklepu na pšykuat || no to kouo domu se xożyuo bo v'ia-domo gospodyńe m'iauy te šf'ine te krovty to xożyuy f ty najgoršyx ub'iorax | ale byu ten šacuneg do kośćoua že do kośćoua musau być ten odpov'iedni strůi || czy kob'ieta czy xuo f tym stroju byu tylko do kośćoua || tag' iag xuopty to garnitur košulka kravat || byu strůi kośćuukovy | tak'ie vyjészćk. i strůi robočy*⁷²

(K69, Truskolasy).

Współczesne stroje mieszkańców wsi, szczególnie ludzi młodych, są oceniane przez badaną społeczność bardzo negatywnie, o czym świadczą podane poniżej wypowiedzi informatorów:

70 [Gospodynie chodziły w takich kaftanach, spódnice były szersze, a na dole były takimi lamówkami obszyte, ten czepek i chustka do tyłu. A do kościoła, do parady to miały specjalne takie buroki, ale to je zakładały od wielkiego święta, takie te buroki były plisowane.]

71 H. Pelcowa, *Ludowa wijsza świata a problem normy gwarowej we współczesnej polszczyźnie*, w: *Język w środowisku wiejskim. Gwara – społeczeństwo-kultura*, t. 2, red. E. Rudnicka-Fira, M. Błasiak-Tytuła, Kraków 2014, s. 237.

72 [Do kościoła to musi być odpowiedni strój. W tym stroju, w którym się chodzi w tej chwili czy wcześniej, które [sic!] się chodziło do kościoła, to już nie można było wyjść. Jak kobieta do sklepu nie mogła wyjść w tym samym stroju, bo to byłaby taka ujma dla kościoła, dla kościoła musiał być szacunek wielki. Czy na przykład jak jakieś święta się jechało do rodziny, to już inny strój niż tutaj się chodziło koło domu. Wiadomo, w tygodniu to się chodziło raczej takie te rzeczy najgorsze, te które się już nie nadawały, żeby wyjść do sklepu na przykład. No to koło domu się chodziło, bo wiadomo, gospodynie miały te świnię, te krowy, to chodziły w tych najgorszych ubiorach, ale był ten szacunek do kościoła, że do kościoła musiał być ten odpowiedni strój. Czy kobieta, czy chłop w tym stroju był tylko do kościoła. Tak jak chłopcy to garnitur, koszulka, krawat. Był strój kościółkowy, takie wyjściówki i strój roboczy.]

*co to tero za moda tako nastała | mūdody xuopog' iže | spodnie krok fkolano iagby mu tam čego nasypou | kaptur na guov'ie i tag' iže pšez v'ieš | pap'iyroxa iešče poli*⁷³

(M60, Truskolasy);

*te žouxy to tero dupy na v'yrxu nošum | str'ing'i pozakuadałum i fšysko im v'idać | a iak'ie dekolty | cycki całe v'idać i xuopy maiłum fco pačec*⁷⁴

(K76, Hutka);

*no a žišeł do kościoła to tak | do kościoła · vyc'erusax | xuopok fkrut'kix spodynykay do kościoła iže || maŭo tego iak'ież bluzy tak'ie z iak'imiż napisam'i te bluzy s'um | d'iabeł v'iy co to za zbočy'stfa tam*⁷⁵

(M74, Truskolasy);

*iak s'um xšty to ci rožice ci xšėni s'um iešče iako tako ubrańi | ale časym to še zdaży že to ubliża tej godnošći m'iej'sca || ostatńo kob'ieta pšyš'ua · vyc'erusax | rošč'ung'nynte s'fečysko tag že byuo poza kolana | nieučesana | tak'ie duug'ie te vuosy nedomyte | normal'ie brudas || uimovaua rožicom tego žeck'a i košč'ouvi*⁷⁶

(K69, Truskolasy).

Jak wynika z przytoczonych powyżej wypowiedzi, istnieje znaczna dysproporcja między dawnym i współczesnym stylem ubioru. Zdaniem informatorów, kiedyś stroje miały określone zastosowanie, np. wizyta u rodziny, praca w gospodarstwie. Współczesna „moda” młodych mieszkańców wiejskiego kręgu językowo-kulturowego nie uwzględnia już tego typu zwyczajów. Badani respondenci podkreślają nawet, że najlepszy strój to – zgodnie z panującym obyczajem – należy ubrać do sklepu, ponieważ istnieje duże prawdopodobieństwo, że właśnie tam spotka się kogoś z rodziny lub sąsiedztwa. Niejednokrotnie wyeksponowane zostaje również rozluźnienie obyczajów, szczególnie w kwestii ubioru młodych dziewcząt. Z opinii mieszkańców jednoznacznie wynika, że strój ten „więcej odkrywa niż przykrywa”.

73 [Co to teraz za moda taka nastała, młody chłopak idzie, spodnie krok w kolano, jakby mu tam czego nasypał, kaptur na głowie i tak idzie przez wieś, papierocha jeszcze pali.]

74 [Te dziolchy to teraz dupy na wierzchu noszą, stringi pozakładają i wszystko im widać. A jakie dekolty? Cycki całe widać i chłopy mają w co patrzeć].

75 [No a dzisiaj do kościoła to tak, do kościoła w wycierusach, chłopak do kościoła w krótkich spodenkach idzie. Mało tego, jakieś bluzy takie z jakimiś napisami i te bluzy są. Diabeł wie, co to za zboczeństwa tam.]

76 [Jak są chrzty, to ci rodzice chrzestni są jeszcze jako tako ubrani, ale czasem to się zdarzy, że to ubliża tej godności miejsca. Ostatnio kobieta przyszła w wycierusach, rozciągnięte swetrzysko tak, że było poza kolana, nieuczesana, takie długie te włosy niedomyte, normalnie brudas. Ujmowała rodzicom tego dziecka i kościółowi.]

Zgromadzony materiał badawczy pozwala stwierdzić, że wizerunek współczesnego mieszkańca wsi znacznie odbiega od tradycyjnego obrazu rolnika, którego dawniej można było uznać za „swojego”. Z wypowiedzi informatorów wynika, że „współczesna wieś jest zróżnicowana, a jej wymiar obyczajowy, kulturowy i językowy wyznaczają pokolenia młodsze. To, co w dawnej wsi było zwyczajem i koniecznością, teraz staje się odstępstwem od nich”⁷⁷. Zanurzenie w kulturze wiejskości, czyli praca na roli, przeciętny ubiór, posługiwanie się gwarą, brak wykształcenia, religijność oraz poszanowanie wielowiekowej tradycji⁷⁸ to cechy, których w większości nie można już przypisać nowemu pokoleniu polskiej wsi. Przeciętnego, współczesnego mieszkańca wspomnianego wcześniej obszaru cechuje, zdaniem respondentów, zmiana ubioru, a przede wszystkim *ćuxy markuove*. Większość osób posiada teraz luksusowe samochody, ma też nieograniczony dostęp do edukacji, dzięki czemu coraz częściej legitymuje się wyższym wykształceniem. Ponadto współczesny mieszkaniec wsi, nawet ten nieco starszy, wyjeżdża coraz częściej na wczasy:

*Kiedys na f'si ne ıexau nig na fčasy | dlačego | dlatego že m'ıau krove | gaži-na byua v domu ne odiexau | ktož mušau se tym zaiŭnić || tu sũmšatka taka rolnička i ve vžešnu | bo po sezone troxe ale ieže na fšasy | tak | i to maiũm luže po šežžešund lad' i xyba iuš čeci ras čy čforty raz na te fčasy iadũm' i to za graničes*⁷⁹

(K65, Nowiny).

Przedstawiony powyżej wizerunek mieszkańców wsi XXI wieku uzupełnia refleksja dziewięćdziesięcioczworoletniej mieszkanki Hutki, która wnikliwie charakteryzuje zachowania współczesnych kobiet i mężczyzn:

teros to te kob'ıty iuš sũm i-ne || my to byuy tak'ie starodovne kob'ıty | za gospodarkũm | za tym | rob'ıuo se žeby byuo i žeby žeči m'ıauy co iješ || a tero to paŭe žebyš pan rob'ıu i uũnyı dou | tak | tyı co pan xožiž do niı | žebyž iıy dou | to tak | a iag' iıy ne doš to pana vyguıni f'p'ierũny || tero sũm i-ne kob'ıty | uũny kcum tero xuopa tak'ıgo coby rob'ıu a uũna se upudrovaua umalovaua i kũnec | i šežaua iak paıi || paıe tag' iag iuz my rob'ıuy to iuš kob'ıy. tak'ix ne byn'ıže |

77 H. Pelcowa, *Społeczne uwarũkowania gwar ludowych*, w: *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Słowistów Mińsk 2013*, red. H. Kurek, Kraków 2012, s. 185.

78 Por. H. Kurek, *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, dz. cyt., s. 39-55; H. Pelcowa, *Ludowa wizja świata a problem normy gwarowej we współczesnej polszczyźnie*, dz. cyt., s. 227-239.

79 [Kiedyś na wsi nie jechał nikt na wczasy. Dlaczego, że miał krowę, gadzina była w domu, nie odjechał, ktoś musiał się tym zająć. Tu sąsiadka, taka rolniczka wielka i we wrześnie, bo po sezonie trochę, ale jedzie na wczasy. Tak, i to mają ludzie po sześćdziesiąt lat i chyba już trzeci raz czy czwarty raz na te wczasy jadą, i to za granicę.]

ne byńże ius | a tero to kob'ityta pačy xuo pa vykožystać | žeby xuo p m'ioy dužo p'iyinyžy | auto uadne | do resteurac'ij iūm brou | do kav'iarňi || tero to kob'ityt fpolu ne byndūm rob'iz bo by še im t'ipsy pouomaŭ uūn iuš teroz by fpolu ne xce rob'ić | xce rob'ić sob'ie v'inytci v zakuaže | v zakuaže žeby zarob'iu | tag v zakuaže žeby učymoužūne i žeči | a fpolu žodyn ne xce rob'ić | žodyn ne xce rob'ić || zaroš'išmy tutej | fšysko zaroš'inyte || io tero zaro panu pov'ym iešče coš || kob'ityta rož'ia | jedna od drug'ij odb'iyraŭa žecko | a tero to fšp'italu xuo p rob'i kouo kob'ityt i ne fstyži še | a pše-tym byu fstyt | fstyd byu | xuo b žeby kouo kob'ityt rob'iu | a tero zm'inyūne fšysko iēs⁸⁰

(K94, Hutka).

Głównym celem niniejszego artykułu była próba ukazania szeroko pojętych przemian kulturowych wsi z perspektywy jej mieszkańców. Na podstawie zgromadzonego materiału badawczego można stwierdzić, iż z wypowiedzi autochtonów wyłania się aspekt przemian, jakie dokonały się na polskiej wsi. Ponieważ dla najstarszych mieszkańców badanego regionu wciąż istotne są tradycyjne wartości (zwłaszcza pracowitość, religijność, szacunek dla starszych), bardzo często negatywnie oceniają oni współczesne tendencje kultury konsumpcyjnej, która zdominowała najmłodsze pokolenie i przyczyniła się do zatarcia dawnej opozycji „wieś – miasto”. Informatorzy niejednokrotnie „operują przeciwstawieniem z użyciem słów *kiedys* (...), *dawniej* na początku tekstu i słów *teraz*, *dzisiaj*, *obecnie* kończących wypowiedź”⁸¹, co pozwala im jeszcze bardziej uwypuklić aspekt kulturowych przemian. Każda z wypowiedzi respondentów stanowi próbę refleksji „prostego człowieka” nad zmieniającą się rzeczywistością małej ojczyzny i świata w ogóle. Opinie informatorów nie są pozbawione szczegółów, subiektywnych odczuć i elementu oceny, co

80 [Teraz to te kobiety już są inne. My to były takie starodawne kobiety, za gospodarką, za tym, robiło się, żeby było i żeby dzieci miały co jeść. A teraz to panie, żebyś pan robił i jej dał. Tak, tej co pan chodzisz do niej, żebyś jej dał, to tak. A jak jej nie dasz, to pana wygoni w pierony. Teraz są inne kobiety, one chcą teraz chłopą takiego, coby robił, a ona się upudrowała, umalowała i koniec, i siedziała jak pani. Panie, tak jak już my robiły, to już kobiet takich nie będzie, nie będzie już. A teraz to kobieta patrzy chłopą wykorzystać, żeby chłop miał dużo pieniędzy, auto ładne, do restauracji ją brał, do kawiarni. Teraz to kobiety w polu nie będą robić, bo by się im tipsy połamały.]

[On już teraz by w polu nie chce robić, chce robić sobie więcej w zakładzie, w zakładzie, żeby zarobił. Tak, w zakładzie, żeby utrzymał dzieci i żonę. A w polu żaden nie chce robić, żaden nie chce robić. Zarośliśmy tutaj, wszystko zarośnięte. Ja teraz zaraz panu powiem jeszcze coś. Kobieta rodziła, jedna od drugiej odbierała dziecko, a teraz to w szpitalu chłop robi koło kobiety i nie wstydi się. A przedtem był wstyd, wstyd było, żeby chłop koło kobiety robił, a teraz zmienione wszystko jest.]

81 H. Pelcowa, *Tekst gwarowy – oral history w perspektywie etnolingwistycznej*, dz. cyt., s. 119.

pozwała stwierdzić, że mieszkańcy wsi są zaangażowani w sprawy, które bezpośrednio ich dotyczą.

Nie ulega wątpliwości, że zmiany kulturowo-cywilizacyjne zmieniły styl życia mieszkańców wiejskich kręgów językowo-kulturowych, a tytułowe „przemiany” z każdym dniem są coraz bardziej widoczne w krajo-brazie polskiej wsi. Niektórzy informatorzy twierdzą nawet, że dzisiaj *fśi iako polskĳej tradycji iuż nie ma | | skŭińčyuy se krovu sf’ińe i skŭińčyua se vĳes polska*. Warto jednak podkreślić, że wspomniana wcześniej tradycja nadal tkwi w mentalności najstarszych mieszkańców czy propagatorów kultury ludowej, a polska wieś „mimo [wszechobecnej – uzup. T.J.] nowoczesności (...) powinna [starać się – uzup. T.J.] zachować swoją odmienność kulturową i swoją tożsamość”⁸².

BIBLIOGRAFIA

- Bukraba-Rylska I., *Socjologia wsi polskiej*, PWN, Warszawa 2008.
- Gorlach K., *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.
- Jelonek T., *Uczniowie z gimnazjów obszaru gminy Wręczyca Wielka*, w: tegoż, *Na melanzu czadowa nutka – leksyka gimnazjalistów z początku XXI wieku*, Wyd. Episteme, Kraków 2012, s. 33-38.
- Jelonek T., *Truskolasy. Dzieje wsi, jej tradycje oraz zabytki kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja*, Wyd. Gminny Ośrodek Kultury we Wręczycy Wielkiej, Wręczyca Wielka 2013.
- Jelonek T., *Ludowa opozycja my-oni utrwalona w nazwach terenowych (na przykładzie mikrotoponimii Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)*, w: *Bogactwo współczesnej polszczyzny*, red. P. Żmigrodzki, S. Pręcerek-Kisielak, Wyd. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków 2014, s. 419-426.
- Jelonek T., *O czym „mówią” nazwy terenowe?*, w: *Nauka prowadzi w przyszłość*, red. M. Król, Wyd. AT, Kraków 2014, s. 105-108.
- Jelonek T., *Miejsce i funkcja mikrotoponimów w ludowym obrazie świata (na przykładzie nazw terenowych Truskolas i wsi okolicznych w powiecie kłobuckim)*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27-28 września 2013 r.*, red. M. Rak, K. Sikora, Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, s. 323-330.
- Jelonek T., *Językowy obraz świata społeczności wiejskiej zakrzepły w posesywnych nazwach terenowych (na przykładzie mikrotoponimów Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych)*, „Onomastica” 58 (2014), s. 183-191.

82 H. Pelcowa, *Dialektologia wobec wyzwań XXI wieku*, dz. cyt., s. 392.

- Kajdanek K., *Miasto i wieś*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie*, red. A. Giza, M. Sikorska, PWN, Warszawa 2012, s. 139-181.
- Kała E., Kędziora M., Żerdzińska K., *Gmina Wręczyca Wielka*, Wyd. Gminny Ośrodek Kultury we Wręczycy Wielkiej, Wręczyca Wielka 2007.
- Klekotko M., Gorlach K., *Miejsce, lokalność, globalizacja. Przyczynek do problematyki socjologii wsi (i nie tylko) w społeczeństwie ponowoczesnym*, w: *Obszary wiejskie w Polsce. Różnorodność i procesy zróżnicowania*, red. H. Po-dedworna, A. Pilichowski, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2011, s. 25-55.
- Kurek H., *Zasady zapisu tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*, w: *Wybór tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*, red. B. Dunaj, Skrypty uczelniane nr 332, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Filologii Polskiej, Kraków 1979, s. 15-16.
- Kurek H., *Przemiany językowe wsi regionu króśnieńskiego. Studium socjolingwistyczne*, Wyd. TAIWPN Universitas, Kraków 1995.
- Kurek H., *Przemiany społeczno-ekonomiczne w Polsce a zmiany językowe*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 9, „Językoznawstwo”: *Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998*, s. 169-174.
- Kurek H., *Wiejskie korzenie a problemy kulturowej tożsamości*, w: *Język w środowisku wiejskim. W 110. Rocznicę urodzin Profesora Eugeniusza Pawłowskiego*, t. I, red. M. Mączyński, E. Horyń, Wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2014, s. 105-114.
- Kurek H., *Tożsamość kulturowa polskiej wsi w epoce globalizacji i przemian społeczno-ekonomicznych*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27-28 września 2013 r.*, red. M. Rak, K. Sikora, Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, s. 45-54.
- Kurek H., *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*, Wydawnictwo TAIWPN Universitas, Kraków 2003.
- Leśniak-Moczuk K., *Przemiany wiejskich społeczności lokalnych w odniesieniu do miasta. Studium zmiany systemowej*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.
- Lubaś W., *Dialektologia miejska. Przedmiot. Zakres. Metody*, „Język Polski” 63 (1983), z. 4-5, s. 268-284.
- Mrózek R., *Nazwy terenowe*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Wyd. IJP PAN, Kraków 2005, s. 231-257.
- Ożóg K., *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Wyd. Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, Rzeszów 2001.
- Ożóg K., *Konteksty kulturowe współczesnej wsi*, „Gwary dziś”, t. 4 (2007): *Konteksty dialektologii*, s. 213-220.
- Ożóg K., *Zmiany we współczesnym języku polskim i ich kulturowe uwarunkowania*, „Język a Kultura”, t. 20 (2008), s. 59-79.

- Pelcowa H., *Przeszłość w językowym obrazie świata współczesnej wsi*, w: *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski, Wyd. UMCS, Lublin 1999, s. 253-267.
- Pelcowa H., *Dialektologia wobec wyzwań XXI wieku*, w: *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewi*, red. S. Gala, Wyd. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2002, s. 383-392.
- Pelcowa H., *Społeczne uwarunkowania gwar ludowych*, w: *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Sławistów Mińsk 2013*, red. H. Kurek, Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 183-194.
- Pelcowa H., *Tekst gwarowy – oral history w perspektywie etnolingwistycznej*, w: *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27-28 września 2013 r.*, red. M. Rak, K. Sikora, Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, s. 113-122.
- Pelcowa H., *Ludowa wizja świata a problem normy gwarowej we współczesnej polszczyźnie*, w: *Język w środowisku wiejskim. Gwara – społeczeństwo-kultura*, t. II, red. E. Rudnicka-Fira, M. Błasiak-Tytuła, Wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2014, s. 227-239.
- Pilecka L., Roszak B., Wrzesiński S., 2008, *Truskolasy dawniej i dziś*, Wyd. Zespół Szkół im. S. Ligonii w Truskolasach, Truskolasy 2008.
- Sikora K., *Grzeczność językowa wsi*, cz. 1: *System adresatywny*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Topolińska Z., *Charakter i dynamika językowych procesów integracyjnych w powojennej Polsce*, „Socjolingwistyka” 9 (1990), s. 29-35.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, red. S. Dubisz, PWN, Warszawa 2003.

Dr Tomasz Jelonek – Absolwent polonistyki (UJ) oraz studiów podyplomowych z historii i wiedzy o społeczeństwie (UPJP II). Autor dwóch monografii: *Na melanzu czadowa nutka – leksyka gimnazjalistów z początku XXI wieku* (2012) oraz *Truskolasy. Dzieje wsi, jej tradycje oraz zabytki kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja* (2013).